In mani dei catalani / La Caravaggia

Autor:
Data de publicació: 13-11-2023

In mani dei catalani / La Caravaggia
De ministrers i cançoners

musièpoca MEPCD-002
2010

1. Tema del cànon Undecim apostoli secuti sunt Petrum [0:35]
Cançoner de Barcelona
corneta, 2 sacabutxos tenors, baixó baix

2. Gentil cavaller [1:51]
Cançoner de Barcelona
corneta, 2 sacabutxos tenors, xirimia alt en fa, tambor

Heinrich ISAAC, c. 1450/55—1517
3. La Morra [1:58]
Cançoner de Gandia
corneta, sacabutx tenor, baixó baix

Mateo FLECHA, 1481?—1553?
4. Quin farem del pobre Joan! [1:48]
Cançoner d'Uppsala
corneta, sacabutx tenor, sacabutx baix, xirimia alt en fa, flauta soprano en do AR, flauta tenor en do TG, tambor, pandereta

Bartomeu CÀRCERES, fl. mitjans del s. XVI
5. Soleta só yo açí [3:20]
Cançoner d'Uppsala
corneta, 2 sacabutxos tenors, baixonet alto, flauta contralt en fa, tambor, tamborello

Juan CEPA, † 1576
6. Soleta i Verge estich [0:58]
Cançoner de Gandia
corneta, sacabutx tenor, sacabutx baix, baixonet alto, flauta soprano en do, flauta tenor en do

7. Rei a qui reis [2:32]
s. XVI, Cançoner d'Uppsala
2 cornetes, 2 sacabutxos tenors, xirimia tenor en do, flauta soprano en do, pandereta

8. No sóc jo qui veieu viure [2:10]
s. XV, Cançoner d'Uppsala
flauta tenor en do, flauta baixa en fa, tambor

Mateo FLECHA?, 1481?—1553?
9. Bella, de vos som amorós [2:47]
Cançoner d'Uppsala
2 sacabutxos tenors, baixó baix, tambor

Nicolas GOMBERT, c. 1495—c. 1560
10. Dezilde al caballero [2:30]
Cançoner d'Uppsala
sacabutx tenor, sacabutx baix, xirimía alto en fa, flauta alt en fa, flauta contralt en fa

Juan ILLARIO, s. XV
11. O admirabile comercium [2:23]
Cançoner de Barcelona
corneta, 2 sacabutxos tenors, xirimia alt en fa, tambor

Heinrich ISAAC, c. 1450/55—1517
12. Mater Patris, nacti nacta [2:25]
Cançoner de Barcelona
corneta, sacabutx tenor, xirimia tenor en do

Juan PONCE, c. 1476—després de 1520
13. Com està sola la meva vida [1:56]
Cançoner Musical de Palau
sacabutx tenor, baixó baix, flauta tenor en do, flauta baixa en fa

Joan de l'ALZINA, 1468—1529/30
14. Ya soi desposada [2:49]
Cançoner Musical de Palau
corneta, 2 sacabutxos tenors, baixó baix, flauta tenor en do, flauta baixa en fa, tamborello

Diego FERNÁNDEZ, † 1551
15. De ser mal casada [1:37]
Cançoner Musical de Palau
2 cornetes, 2 sacabutxos tenors, xirimia alt en fa, flauta soprano en do, tambor, pandereta

Gabriel MENA, † 1528
16. De la dolça meva enemiga [0:53]
Cançoner Musical de Palau
corneta, 2 sacabutxos tenors, xirimia alt en fa, flauta soprano en do, flauta alt en fa, tambor, pandereta

Costanzo FESTA, 1585/90—1545
17. Vintena de 157 contrapunti [1:39]
manuscrit Bologna C36
flauta alt en fa, flauta contralt en fa, flauta tenor en do JG

18. Per l'absència (abscència) [1:35]
s. XVI, manuscrit italià
corneta, sacabutx tenor, xirimia tenor en do, tambor

19. Paxarico que vas a la font [4:58]
Cançoner de Barcelona
cantant, viola de roda, corneta, 2 sacabutxos tenors, xirimia alt en fa, flauta soprano en do, flauta alt en fa, tambor, riqq

Pere ORIOLA, fl. 1440—1484

20. O vos homines qui transite in pena [1:43]
Cançoner de Montecassino
sacabutx baix, xirimía alto en fa, tambor

21. La vida de Culin / Hor amore Guillemin [1:52]
s. XV, Cançoner de Montecassino
corneta, 2 sacabutxos tenors, xirimia alt en fa, flauta soprano en do, flauta alt en fa, tambor, riqq

22. Zappay, lo campo [1:45]
s. XV, Cançoner de Montecassino
corneta, 2 sacabutxos tenors, flauta soprano en do AR, flauta contralt en fa, tambor, pandereta

23. La Spagna [2:21]
s. XV, Cançoner de Gandia
sacabutx tenor, flauta alto en fa, flauta baixa en fa, pandereta

Pere de PASTRANA, c. 1490—després de 1558
24. Ay, dime señora [1:39]
Cançoner de Barcelona
corneta, 2 sacabutxos tenors, xirimia tenor en do, tambor

Juan del ENCINA, 1468—1529/30
25. Doncs que tu, reina del cel [2:18]
Cançoner Musical de Palau
corneta, 2 sacabutxos tenors, baixó baix, flauta contralt en fa, flauta tenor en do, tambor

Pere ESCOBAR, c. 1465—després de 1535
26. Les meves penes, mare [1:11]
Cançoner Musical de Palau
2018, 2 sacabutxos tenors, xirimia alt en fa, flauta soprano en do, tambor, riqq

Lope de BAENA, fl. 1476—c. 1506
27. Amor, doncs tu ens dones plazer [1:55]
Cançoner de Barcelona
corneta, 2 sacabutxos tenors, xirimia alt en fa, tambor

Gabriel MENA, † 1528
28. A la caça, els seus a la caça [1:17]
Cançoner de Barcelona
2 cornetes, 2 sacabutxos tenors, xirimia alt en fa, flauta soprano en do, tambor, tamborello

Gabriel MENA, † 1528
29. A sombra de mis cabellos [1:45]
Cançoner Musical de Palau
corneta, flauta tenor en do, flauta baixa en fa

JOSQUIN, c. 1440—1521
30. Recordans de my, segnora [1:25]
manuscrit italià
corneta, 2 sacabutxos tenors, xirimía alto en fa, tambor

Pere de PASTRANA, c. 1490—després de 1558
31. Plens de llàgrimes tristes [2:17]
Cançoner de Barcelona
, 2 sacabutxos tenors, baixó baix, flauta tenor en do, flauta baixa en fa, tambor

Lope de BAENA, fl. 1476—c. 1506
32. Verge reina gloriosa [2:19]

Cançoner de Barcelona
corneta, 2 sacabutxos tenors, baixó baix, flauta alt en sol, flauta tenor en do TG, tambor

Mateo FLECHA?, 481?—1553?
33. Glòria... doncs va néixer [1:34]
Cançoner de Barcelona
corneta, 2 sacabutxos tenors, xirimia alt en fa, flauta soprano en do, flauta alt en sol, tambor, tamborello

34. Canon Undecim apostoli secuti sunt Petrum [1:06]
Cançoner de Barcelona
2 cornetes, sacabutx tenor, sacabutx baix, xirimia tenor en do TG, baixó baix
Alumnes de l'Aula de Música Antiga de Girona

La Caravaggia
Lluís Coll i Trulls

Lluís Coll i Trulls
Corneta Serge Delmas, 1-7, 11, 12, 14-16, 18, 19, 21, 22, 24-34

Arnau Rodon
Corneta Serge Delmas, 7, 15, 26, 28, 34
Flauta soprano en do, AR Monika Musch, 4, 22
Flauta alto en sol Guido Hulsens, 32, 33
Flauta alto en fa Monika Musch, 10, 16, 17, 19, 21, 23
Flauta tenor en do Monika Musch, 6, 8, 13, 14, 25, 29, 31

Tiam Goudarzi
Flauta soprano en do Monika Musch, 6, 7, 15, 16, 19, 21, 26, 28, 33
Flauta contralt en fa Francesco Li Virghi, 5, 10, 17, 22, 25
Flauta tenor en do · TG Francesco Li Virghi, 4, 32
Flauta baixa en fa Francesco Li Virghi, 8, 13, 14, 23, 29, 31, cedida pel conjunt Polissonia, de Mallorca
Xirimia en do Robert Cronin, 34

Jordi Giménez Puig
Sacabutx tenor Ewald Meinl, 1-7, 9-16, 18-28, 30-34

Francesc Xavier Banegas
Sacabutx tenor Ewald Meinl, 1, 2, 5, 7, 9, 11, 14-16, 19-21, 26-28, 30, 33
Sacabutx baix Ewald Meinl, 4, 6, 10, 20, 34
Cantàbria [19]

Joaquim Guerra
Xirimia alt en fa John Hanchet, 2, 4, 10, 11, 15, 16, 19-21, 22, 26-28, 30, 33
Xirimia tenor en do Robert Cronin, 7, 12, 18, 24
Baixonet alt Laurent Verjat, 5, 6
Baixó baix Laurent Verjat, 1, 3, 9, 13, 14, 25, 31, 32, 34
Flauta tenor en do · JG Francesco Li Virghi, 17

Marc Clos
Tambor Norbert Eckermann, 2, 4, 5, 7, 9, 11, 15, 16, 18-22, 24-28, 30-33
Tamborello Norbert Eckermann, 5, 14, 28, 33
Riqq Norbert Eckermann, 19, 21, 26
Pandereta Gover German Silver, 4, 7, 15, 16, 22, 23

Dani Espasa
Viola de roda Sedo Garcia, 19

Alumnes de l'Aula de Música Antiga de Girona, 34

Enregistrament realitzat del dia 18 al dia 22 de gener de 2010
al Monestir de Sant Jeroni de la Murtra de Badalona
Enregistrament: Hugo Romano Guimarães, Santi Barguñó
Producció musical: Hugo Romano Guimarães, Santi Barguñó, Dani Espasa, Lluís Coll i Trulls
Producció executiva: Pere Saragossa, Dani Espasa
Disseny gràfic: Rosa Gomis
Fotogra fies: Gerard Garcia
Fotografies de La Caravaggia: Salvador Pares
Fotografia Lluís Coil: Eva Bozzo

www.musiepoca.com
www.lacaravaggia.com

In mani dei catalani: de ministrers cançoners

Amb la conquesta del Regne de Nàpols per Alfons V el Magnànim el 1442 i la seva annexió a la Corona de Aragó s' inicia un intens període de relacions entre Itàlia i la Península Ibèrica en què la documentació de la tresoreria napolitana es redactava en català. El vicecanceller i conseller reial que va acompanyar Alfonso en la seva entrada triomfal a Nàpols es convertiria en 1455 en el primer papa Borgia, Calixt III, després de l'elecció del qual els italians al parer van exclamar: "O, Dio miol La chiesa in mani dei catalani"; el seu papat duraria només tres anys i caldria esperar fins al 1492 per a la elecció del Borgia més famós, Alejandro VI, en l'elecció del qual capella musical va cantar Josquin des Prez. Mentrestant, les aliances polítiques dels membres de la dinastia alfonsina es van estendre per tot Itàlia, especialment a través d'enllaços matrimonials i pactes amb els Sforza a Milà, els d'Aquest a Ferrara i fins i tot els Medici a Florència. Les pretensions franceses sobre el Regne van propiciar el declivi de la dinastia alfonsina i la conquesta de Nàpols per part de Fernando el Catòlic amb l'ajuda de Gonzalo Fernández de Còrdova, "El Gran Capità". Fernando de Aragón, Duc de Calàbria i besneu d'Alfons el Magnànim, que de jove va viure l'ambient poeticosolical de la cort napolitana, el va recrear anys més tard a la seva cort virreinal de València entre 1526 i 1551.

El grup instrumental La Caravaggia ens proposa una selecció d' obres de cançoners musicals italians i espanyols recopilats entre la segona meitat del segle XV i mitjan segle XVI. La major part de les peces incloses en aquesta són vocals, però aquest repertori en aquella època admetia tant la interpretació a cappella com amb instruments. La Caravaggia, com si de un grup de ministrils de mitjans del XVI es tractés, ens descobreix aquesta interessant selecció musical en versió instrumental, amb la riquesa de combinacions i varietat tímbrica que proporcionen els instruments musicals característics del Renaixement.

El Cançoner de Montecassino i altres fonts musicals italianes

El Cançoner que actualment es conserva a l'Abadia del Monestir benedictí de Montecassino, entre Roma i Nàpols, és una de les fonts més importants amb repertori musical que s'havia d'interpretar al Regne de Nàpols durant la segona meitat del segle XV. El gairebé desconegut compositor Pere Oriola (probablement natural d'Orihuela) va servir a la cort de Nàpols de forma intermitent entre 1441 i 1470; el seu O vos homines qui transite in pena és una cançó d'amor cortès que parodia el text de la coneguda antífona del Dissabte Sant. La vida de Culin no dura pas tot iors, coneguda també com La vie de Colin o La vida de Colino, inclou repetides exclamacions "Oh, Oh, Oh, Oh" que són destacades en la música amb pauses; dos tractats de dansa de la l' època inclouen coreografies per a aquesta peça de caràcter clarament popular. Zappay (lo camp), una melodia molt senzilla d'a penes set compassos, es refereix a l' acció d' arar la terra, per la qual cosa podria tractar-se de l' arranjament polifònic d' una cançó popular de treball o tal vegada d'un cant carnascial.

En altres fonts italianes es conserva una de les obres instrumentals més conegudes de l'època, La Spagna, que va servir per ballar la basse-danse a totes les corts europees. Recordans de my, senyora (en un manuscrit ara a Roma, però copiat a Florència per a Giuliano de Medici) és una obra de Josquin Desprez més coneguda amb el títol Se congié prens. Es tracta d'un cànon enigmàtic a quatre veus que cal resoldre a partir de les dues melodies que transmeten les fonts musicals i la
instrucció en llatí "Omnia probate, quod bonum est tenete" [Inténtalo todo y quédate con lo que es bueno]. Hi ha dues possibles solucions del cànon depenent de si les dues melodies donades se situen en el tenor i el soprano o en el baix i l'alt, però l'efecte musical és similar.

Per l'absència (abscència) només es troba en manuscrit de Bologna i del text només en queda el títol. Les dues veus superiors s'imiten en forma de cànon durant la major part de l' obra, mentre que la veu més greu, tot i que és independent, utilitza ocasionalment motius melòdics que la relacionen amb les altres dues. S'ha suggerit que el títol de l'obra de Heinrich Isaac La morra podria referir-se a Ludovico il Moro, Duc de Milà. Sense en altres manuscrits La morra apareix amb títols com La mora, La dona gentil i O regina, pel que sembla referir-se una dona d' origen àrab, tal vegada una ballarina. La popularitat d'aquesta obra ve gran nombre de taules per a llaüt i els almenys setze manuscrits disseminats arreu d' Europa que la transmeten.

El contrapunt sobre La Spagna atribuït a Costanzo Festa (1485/90-1545) forma part d'una col·lecció de 157 contrapunti en un manuscrit de Bologna. Festa és conegut especialment per la seva període d' activitat com a cantor i compositor italià en la capella papal des del 1517, però no és tan coneguda la seva relació en Nàpols amb la família Ávalos, d'origen aragonès, de la que va ser professor de música (1510-1517). Entre els seus alumnes estaria el jove Alfonso de Ávalos, Marques del Vasto (1502- 1546), que va arribar a ser destacat home d'armes en Itàlia al servei de Carles V i que, igual que l'Emperador, també va posar per a Tiziano.

Cançoner Musical de Palau

El Cançoner Musical de Palau (CMP) va començar a recopilar-se probablement a la cort dels Ducs d'Alba (a Alba de Tormes, Salamanca) durant l' última dècada del segle XV, quan Juan del Encina, el compositor més ben representat en el manuscrit, treballava per a ells; Alzina, durant la seva posterior estada a Roma, també va gaudir del favor dels Papes Alejandro VI i Julio II. El CMP, amb 458 obres és sens dubte el manuscrit musical més important de polifonia profana en castellà. Les seves connexions amb Itàlia queden reflectides en el grup de frottoles que transmet, així com en peces com De la dolça la meva enemiga, del poeta-músic Gabriel Mena, obra homorrítmica el estrep és una adaptació directa de Dala dolce mia nimica de l'italià Serafino dell' Aquila (†1500). Els villancets amb textura homofònica Com està sola la meva vida de Ponce, De ser mal casada de Fernández iP ues que tu, Reyna del çielo de Encina contrasten subtilment amb el senzill contrapunt imitatiu a A ombra de els meus cabells de Mena. Ja soi despossat de Alzina, malgrat la seva brevetat musical, destaca de les altres perquè el CMP transmet per a aquesta obra només trenta-nou estrofes de text d'un animat diàleg pastoril en què un alegre despossat (el pastor Mingo, natural d'Enzina) enumera amb gran riquesa lèxica i grateix tots els regals que ha fet a la seva esposa; d' interpretar-se vocalment aquesta peça seria una de les més llargues del repertori cançoneril. La breu composició homofònica Les meves penes, mare, del portuguès Pedro de Escobar, conté, segons José Romeu, el refrany i el primer dístic d' un cosant un tant arcaic (sèrie de pareats, amb un breu estrep, en el qual cadascú recull part del sentit de l' anterior i afegeix algun nou concepte. Fórmula que propicia la improvisació), el que ens retrotrau a entreteniments cortesans de mitjan segle XV, tot i haver estat incorporat tardanament al CMP.

Cançoner de Barcelona

El manuscrit M.454 de la Biblioteca de Catalunya, conegut com a Cançoner de Barcelona, és la col·lecció de polifonia religiosa i profana més important recopilada a la Corona d' Aragó a principis del s. XVI i constitueix una mostra representativa de la varietat de repertori, tant nacional com a internacional, que va circular per Barcelona en aquella època. Les obres de Juan Illario, Heinrich Isaac, Gabriel Mena, Lope de Baena i els anònims Paxarico que vas a la font i Canon: Undecim apostoli es van copiar a la part més antiga del manuscrit, probablement durant la primera dècada del segle, mentre que les de Mateo Flecha, Pedro de Pastrana i l'anònima Gentil cavaller es van afegir al gruix del repertori després del 1525. De Illari, del qual només es conserven dues obres, res sabem, més enllà d'una referència en un

tractat de cant pla de finals del s. XV on se l'esmenta com a autoritat a imitar; la seva motete O admirabile comercium (antífona per a la festa de la Circumcisió) es transmet en fonts espanyoles i portugueses, tot i que amb final a Do en aquest manuscrit i en Fa en les altres fonts, la qual cosa suggereix una possible adaptació per a la interpretació instrumental. Mater patris, nacti nacta, obra del text de la qual només es conserva aquest íncipit, apareix sense text atribuïda a Isaac en una altra font, la qual cosa indica un origen estrictament instrumental d' aquesta peça, com així confirmen també l' estructura melòdica i rítmica de les seves tres veus; el tema amb el qual s' inicia en el baix és idèntic al d' una obra molt posterior de Loyset Piéton, Si dormiero dicam quando consurgam. La senzillesa melòdica de Paxarico delata un probable origen popular del tema i les dues veus que l'acompanyen es limiten a arrossegar-lo "harmònicament".
Al Cànon anònim Undecim apostoli secuti sunt Petrum, com el seu propi títol indica, les entrades imitatives se succeeixen tal com els onze Apòstols van seguir Pedro, però un cànon per a tantes veus és realment singular en aquesta època i requereix una certa destresa contrapuntística per combinar-les amb tant efecte.

La diferència generacional entre Baena i Mena, d'una banda (tots dos van treballar per als Reis Catòlics), i Fletxa i Pastrana (aquest últim va treballar per a Carles V i el Duc de Calàbria), per un altre, es pot apreciar en alguns aspectes de les seves obres. Per exemple, a la primera part dels dos villancets de Pastrana (Llenos de llàgrimes tristes, Gentil cavaller i Ay, dime senyora) la imitació entre les veus s' utilitza com a element estructural, la qual cosa contrasta amb el tractament melòdic en les obres de Baena (Virgen reina gloriosa i Amor pues tú nos das plazer). El text d'Ala els seus anècdotes no només a escenes de cacera, sinó especialment a la "caça d'amors"; un motiu de quatre notes que es repeteix com un ressò sembla imitar el corn de caça. Glòria... doncs va néixer s' ha atribuït a Mateo Flecha per la seva animació i els contrastos de textura (solista/cor) característics de les amanides.

Cançoner d'Uppsala

La col·lecció de villancets a dos, tres, quatre i cinc veus coneguda com a Cançoner d'Uppsala va ser publicada a Venècia a 1556 i deu el seu nom al qual l' únic exemplar que es coneix de aquest Cançoner va ser descobert per Rafael Mitjana a principis del segle XX a la biblioteca de la Universitat d'Uppsala a Suècia. Tot i que també és conegut com a Cançoner del Duc de Calàbria, per les connexions poètiques i musicals de moltes de les seues obres amb la cort valenciana de Fernando de Aragó, s' ha de tenir en compte que el Duc va morir cinc anys abans de la publicació d' aquest Cançoner i es desconeix qui va poder ser el responsable de la seva recopilació i posterior publicació. Totes les obres de aquesta col·lecció apareixen com a anònimes excepte Dezilde al cavaller de Nicolas Gombert, única peça en castellà que es coneix d' aquest destacat compositor franco-flamenc a la cort de Carles V. Aquesta peça es basa en el conegut tema popular del mateix títol que també va servir de base a la Missa Desilde al cavaller de Cristóbal de Morales.

La tupinada textura contrapuntística pràcticament ininterrompuda que és característica de Gombert contrasta amb la de les altres peces del Cançoner d'Uppsala seleccionades a la gravació, dos en castellà i tres en català. El estrep de l'anònima No sóc jo qui veieu viure/no sóc jo/ombra sóc del que va morir va ser glossat pel poeta-músic Jorge de Montemayor, el que indica certa popularitat del poema. Rei a qui Reis adoren, obra homofònica i homorrítmica, és un dels dotze villancets de Nadal a quatre veus inclosos en aquest Cançoner. Leopoldo Querol Rosso, en la seva edició del Cançoner d'Uppsala, va atribuir l'anònima Bella de vos som a Mateo Flecha "per la seva catalanitat i el seu estil tan emparentat amb el de les cèlebres amanides del gran compositor de Prades".

El villanceto de Flecha Què farem del pobre Joan/de la fararirunfan/Sa muller se n'es anada/Lloat sia Déu presenta el tema de la dona infiel. La música a quatre veus reflecteix l' animat diàleg de preguntes i respostes entre els veïns a la recerca de la dona a la qual no han vist des de fa tres dies (alternant duos amb seccions homofòniques i amb nombroses insercions de l'exclamació Lloat sia Déu!); conclou amb la resignació de Joan consolant els seus fills que estan plorant i la reprovació general (O, reprovada, Lloat sia Déu!). L' atribució d' aquest villanceto a Mateo Flecha es deu a la versió per a cant i vihuela publicada per Miguel de Fuenllana a la seva Orphenica lyra (1554). Soleta só jo açí, a tres veus al Cançoner d'Uppsala, s'atribueix a Bartomeu Perquè hi ha una versió seva sacra d'aquesta obra (Soleta i verge estich) en l'anomenat Cançoner de Gandia, que també conté una altra versió de la mateixa peça en arranjament per a cinc veus de Juan Cepa (†1576), mestre de capella dels Ducs de Calàbria. En aquesta gravació escoltarem una improvisació per a flauta sobre Soleta só ja açí, melodia que al parer havia d'assolir certa popularitat en l'entorn valencià, i després les dues versions a tres i cinc veus de Càrceres i Cep, respectivament. Càrceres, igual que Cepa, també va treballar per al Duc de Calàbria (figura com a copista de música el 1546) i va contribuir, juntament amb altres cantaires i instrumentistes, com Luis de Milán, a que aquella capella musical a la cort virreinal de València no tingués res a envejar a les d'Itàlia.

Emilio Ros-Fábregas

CSIC, Institució Milà i Fontanals
Barcelona